

NAGY FERENC: KRIMINALISZTIKAI SZÖVEGNYELVÉSZET

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 171 p.

A könyv szerzője — Magyarország első igazságügyi nyelvész-szakértője — a mű jelentőségét a bevezetésben a következőképpen határozza meg: „új, hatásos fegyver a gyanúsítottak védekezésének, tagadásának megtörésére”.

A munka öt nagy fejezetre oszlik: *A szövegtan napjainkban*, *Kvantitatív szövegvizsgálat*, *A kriminalisztikai nyelvészet általános kérdései*, *A nyelvész-szakértő és szaktevékenysége az eljárásban*, *A nyelvész-szakértői vizsgálat szövegei*. — Az érdemi részt tárgymutató, az ábrák és képek jegyzéke, valamint mellékletek (ábrák és képek) egészítik ki.

Az első fejezetben (*A szövegtan napjainkban*) a szerző *örömmel állapítja meg*, hogy az újabban kibontakozó szövegtan lehetőséget biztosít a nyelvésznek ahhoz, hogy a nyelvi mű természetét, a szövegnek és alkotójának a kapcsolatát megismerje.

Napjaink szövegtanát elemezve kitér a szövegtan és a szövegvizsgálat eredetére, történetére, majd foglalkozik a szöveg meghatározásának problémájával. Idézi Wolfgang Dressler véleményét (mely szerint a lezártság a szöveg legfontosabb ismérve), valamint felsorolja a szövegnek J. M. Lotman által megadott három alapvető kritériumát: kifejezettség (meghatározott jelekben van rögzítve), elhatároltság (részek, fejezetek, pontok, bekezdések), strukturáltság (belső elrendezés). A továbbiak során a szövegnek két nagy osztályát különbözteti meg. Ezek: nyílt (spontán beszéd) és zárt (írásban rögzített) szöveg. — Szól a textológia ágairól. Ezek: a) szöveggrammatika, b) szövegjelentés, c) szövegstiliztika, d) szövegpragmatika. Végül megemlékezik a szöveggrammatika hazai művelőiről (Deme László és Békési Imre) és a szövegpragmatikai kutatásoknak Dezséry Judit és Terestyéni Tamás nevéhez fűződő első hazai kísérleteiről is.

A második fejezetben (*Kvantitatív szövegvizsgálat*) rámutat arra, hogy a minőségi ismérvek felkutatása mellett a nyelvész-szakértőnek nagy gondot kell fordítania a mennyiségi viszonyok feltárására is. Mindezek érdekében igyekszik tisztázni a kvantitatív nyelvészet és a kvantitatív szövegvizsgálat lényegét. Felhívja a figyelmet arra, hogy a nyelvstatisztika nem azonos a kvantitatív nyelvészettel. A nyelvstatisztika ugyanis a valószínűségszámítás, az általános statisztika és a nyelvtudományi módszertan alapelveire épül, a kvantitatív nyelvészet viszont (mely lényegében nyelvtudományi alapkutatások eredményeit mozgósítja speciális módszerekkel, speciális céllal) az említett eljárásokon kívül más matematikai diszciplínák (információelmélet, halmazelmélet, gráfelmélet) módszereit is hasznosítja. A kvantitatív nyelvészetben belül a kvantitatív szövegvizsgálatnak a célja a szövegjelenségek mennyiségi viszonyainak és azok minőségének kimutatása, azaz a hasonló és az eltérő szövegsajátosságok rögzítése.

A szövegvizsgálat feladatai a következők: a) egy-egy írásmű mennyiségi elem-

zése, b) két vagy több szöveg kvantitatív összehasonlítása, c) a választék és a választás mennyiségi viszonyainak a feltárása, d) a szerző személyi tulajdonságainak és a szövegezési sajátosságok mennyiségi összefüggéseinek a bemutatása.

A szerző kifejti, hogy egy-egy nyelvi mű kvantitatív elemzése elsősorban azonos ismérvek előfordulási arányainak bemutatását jelenti. Érdemesnek tartja az elemelőfordulások abszolút számának megadását, valamint a középértékek kiszámítását, de felhívja a figyelmet az abszolút számok viszonyításának *a fontosságára is*. Részletesen foglalkozik a nyelvészeti szakirodalomban kedvelté vált indexekkel. Ilyen például a szöveg gazdaságosságának a képlete: $I_g = \frac{\sum t(x > 15)}{N}$ (azaz a 15 leggyakoribb

tartalmas szó előfordulásának összege elosztva a szövegszavak számával). — Egy másik index (I_1) a szöveg szókincsbeli gazdagságát, a szavak ismétlődését mutatja meg: $I_1 = \frac{N}{L}$, ahol N a szövegszavak, L az előforduló szótári szavak száma. — A kü-

lönlegességi index (I_c) a szókincs specifikumára világít rá. Minél nagyobb az I_c érték, azaz minél több az egyszer előforduló szó, annál elmélyültebb a szókiválasztás, annál inkább él a szerző a rokonértelműség lehetőségével. — A valószínűségi index (P) szintén az egyszer előforduló szavak meghatározta viszonyra utal.

Nagy Ferenc a vizsgálati módszerek elemzése során figyelmeztet arra, hogy nem szerencsés dolog, ha a kvantitatív elemzés megmarad egy szövegen belül. A belső arányok értéke csak kiindulópontja lehet a kvantitatív szövegösszehasonlításnak.

A mennyiségi szövegegybevetés tárgyai tehát többfélék lehetnek: a) a konkrét szöveg ismérvei, b) réteg- és csoportnyelvre, műfajra jellemző szöveggyakoriság, c) a mai magyar nyelv szöveghasználatára jellemző szöveggyakoriság.

Két vagy több azonos terjedelmű szöveg egybevetése a közös szövegezési sajátosságok kimutatását, végső fokon az egyéni stílus jellegzetességeinek a feltárását célozzák.

A továbbiak során Nagy Ferenc 10 különböző típusú, de hasonló terjedelmű (egyenként 1000 szövegszót tartalmazó) szövegfajta kvantitatív összehasonlításának eredményeiről számol be. Az összehasonlítás célja annak a kimutatása, hogy az egyes szövegtípusokra milyen arányban jellemzőek az egyes szófajok és az egyes mondatrészek, továbbá, hogy milyen viszony mutatható ki a szófajok és a velük kapcsolatos mondatrészek között. Az eredményeket 15 táblázat szemlélteti.

A harmadik fejezet a kriminalisztikai nyelvészet általános kérdéseit kutatja. Foglalkozik a bűnüldözés és a nyelvtudomány kapcsolatának első csíráival, majd a kriminalisztikai szövegnyelvészet előfutárainak tekinthető diszciplínákkal és kutatásokkal, valamint a nyelvészeti szakértői vizsgálat létjogosultságának problémájával is. Ezt a nyelvi művek jellegzetes vonásaival igazolja. Az adott fogalmazóra jellemző nyelvi tulajdonságok ugyanis tapasztalata szerint személyenként változnak. Minden egyénnél megfigyelhetők kulcsszavak, kulcsmorfémák, kulcsszófajok, kulcsmondatrészek stb., azaz olyan nyelvi kategóriák, amelyek lényegesen gyakrabban vagy ritkábban fordulnak elő a vizsgált írásokban, mint a köznyelvi átlag.

Tapasztalata szerint csak több, különböző jellegű nyelvi sajátosság együtt határozhatja meg az alkotó személyét, vagyis csak az ismérvek komplexumát tekinthetjük egyedinek.

Nagy Ferenc a szakértői munka első fázisában a kérdéses szöveg öt szempont alapján való megvizsgálását tartja fontosnak. Az analízis szempontjai: a) a fogalmazás színvonala, b) a mű stílusa, c) a mű jelrendszere (egyéni szókincs), d) a mű grammatikai szabályai (szabályosság, eltérés), e) a mű helyesírása. A szempontok jelleg-

zetességeit 5 fokozattal kell minősíteni, s a számértékek alapján kell a hasonlósági indexet kiszámítani, valamint az azonosítást elvégezni.

Természetesen a szerző is felveti az azonnal felmerülő nehézséget: lehet-e valamit kezdeni kvantitatív módszerrel akkor, ha a szöveganyag rövid. Lehet. Három névtelen levél összevetésének példáján mutatja be, hogyan. A rejtély kulcsa az ismérvek nagy száma és a valószínűsített konzekvenciák kölcsönviszonyokban való elemzése.

A mű 4. fejezete (A nyelvész-szakértő és szakvéleménye az eljárásban) főként jogi kérdéseket fejteget (mikor van szükség nyelvész-szakértői véleményre; hogyan történik a nyelvész-szakértő kijelölése; milyen jogai vannak a nyelvész-szakértőnek stb.).

A munka további részében Nagy Ferenc nyelvész-szakértői *tapasztalatairól* számol be, előtárva annak a tevékenységnek az anyagát (mintegy 559 személy 1047 szövegét), amelyekre alkalmazta, illetve amelyekből leszűrte módszerét. Komplex módszerekkel vizsgálja a kriminalisztika szövegtípusait: a névtelen leveleket, az önéletrajzokat, a búcsúleveleket, az elmebetegek írásait és az egyéb fogalmazványokat. A konkrét elemzésekkel párhuzamosan tovább gazdagítja az előzőkben ismertetett módszereket, példát adva a szövegösszehasonlítás lehetőségeire, és bemutatva azokat a mennyiségi és minőségi eljárásokat, amelyekkel meghatározható több szöveg azonos fogalmazója, a névtelen szövegíró neve, életkora, foglalkozása, műveltsége, nyelvjárása, esetleges lelki betegsége stb.

A névtelen leveleknek (a nyelvész-szakértői munka leggyakoribb szövegtípusának) szerzőségvizsgálatával kapcsolatban Nagy Ferenc igen fontosnak tartja a szöveg hasonlóság mértékének a megállapítását. Két szöveg hasonlósági fokát szerinte három kategóriába lehet sorolni. Ha 10 vagy annál több különös szövegezési sajátosság megegyezik, nagyfokú hasonlóságról lehet beszélni, s ebben az esetben nagyon valószínű, hogy ugyanaz a személy fogalmazta az írásokat. Középfokú a hasonlóság, ha a vizsgált szövegekben 5—9, kisleveles a hasonlóság, ha 4 vagy annál kevesebb tényleges szövegsajátosság egyezik meg. A szerző hangsúlyozza azonban, hogy a nyelvhasználatbeli sajátosságok természete nem azonos értékű. A fogalmazás színvonala, az aktív szókincs nagysága bizonyos műveltségű emberek körét határozza meg; ezzel szemben a kulcsszavak ismétlődése, az egyébként ritka szófajok, mondatrészek használata egyediti a szerzőt, tehát ezek a szerzőségi vizsgálat perdöntő bizonyítékai. Az azonos szerzőre utaló jegyek között kiemelkednek a teljesen vagy részben megegyező szókapcsolatok, de ilyen értéke lehet bizonyos szóképzési módoknak is.

A szövegtani munkák általában leltározzák a női, illetőleg a férfi szövegek jellemző vonásait. A kriminalisztikai szakírók megtörtént bűnesetek szövegeit vizsgálva azt tapasztalták, hogy a becsületsértő, rágalmazó, zsaroló levelek tartalma vagy határozott intézkedéseket követel a címzettől (ez férfias vonás), vagy egyszerűen közli az igazságot (nőies vonás). A férfiak fogalmazásában több a hivatalos íz, vádaskodásaikat jogi nyelven szeretnék előadni, ezzel együtt jár a műveltséget fitogtató, divatos szavak, valamint az idegen szavak alkalmazása. A nők levelei általában terjedelmesebbek, bőbeszédűbbek; a leírásuk részletezőbb, gyakran a jelentéktlenebb eseményekre is kitérnek. Nőiesnek minősíthető a pozitív, illetve a negatív jelzők halmozása is.

Nagy Ferenc szerint gyakran a levélírónak a szókimondáshoz, a trágársághoz való viszonya is jelezheti, melyik nemhez tartozik. Szerinte a névtelen levelek írói közül főleg a nők írásai hemzsegnék a trágár szavaktól, kifejezésektől, bár a férfiak sem mentesek efféle stílusárnyalattól. A szerző külön indexet javasol a durvaság mértékének a kiszámítására. A durvaság mértékének felmérésére a durva szavakat és

szókapcsolatokat 3, 2, 1 értékkel minősíti, aszerint, hogy a szavak nagyon, közepesen vagy kevésbé durvák. A Nagy Ferenc által A/B indexnek nevezett durvasági index kiszámításának a módja tehát a következő: $A/B = \frac{\text{szövegszó}}{3 \cdot n + 2 \cdot n + 1 \cdot n}$ (n = az előforduló trágár szavak száma). (A képlet maga, különben Nagy Ferencnél így nem található meg, csupán kikövetkeztethető a leírtakból.)

Az önéletrajzokkal kapcsolatban a szerző megállapítja, hogy a férfiak szövegei tömörebbek, szakszerűbbek, míg a női életrajzoknak szembeötlő a tartalmi változatosága. Színességük, érdekesebb tartalmuk ennek megfelelően azonban (a névtelen levelekhez hasonlóan) bőbeszédűbb.

Kriminálisztikai szempontból igen lényeges a búcsúlevelek tanulsága is. A férfiak általában kevesebb szót, mondatot tartalmazó levelet hagynak hátra, mint a nők. Női vonásnak minősíthetők a lírai kulcsszavak is.

Igen érdekes része a nyelvész-szakértői munkának az elmebetegek írásainak vizsgálata, mely elsősorban az abnormális szövegezési hibák elemzésével foglalkozik. Ezek a hibák lehetnek grammatikaiak, jelentéstaniak, szövegalkotásbeliek és helyesírásiak. Nagy Ferenc véleménye szerint ezek közül a legjellemzőbbek a következők: befejezetlen mondatok, gyakori széttagolás, ragcsere, raghalmozás toldalékvesztés; értelmetlen, képtelen kifejezések, új szavak használata; összefüggéstelen mondat-sorok, a gondolat nyelvi kidolgozatlansága, ellentmondásos tartalom; gyakori betűkihagyás, a nagybetűs írásmód túltengése, sok felesleges írásjel, általában: helyesírási anarchia.

Nagy Ferenc munkája az első olyan könyv a világon, amely rendszeres áttekintést ad a kriminálisztika és a szövegnyelvészet határterületéről, sok érdekes információt nyújtva a kriminálisztika, a szövegnyelvészet és a kvantitatív nyelvészet művelőinek egyaránt, ugyanakkor akaratlanul is módszert és mintát adva a köznapi, a szépírodalmi és egyéb szövegfajták elemzéséhez is.

Keszler Borbála

Irodalom

Szende Tamás, *Nyr.* 105. (1981.) 1. 103—104.

Keszler Borbála, *HungÉrt.* IV. (1982.) 1—4. 272—273.